

Iryna Manczak

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska ■ University of Economics in Krakow, Poland

Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców jako przykład usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w.

The Shelter of the Prince Aleksander Lubomirski Foundation for Boys as an Example of a Social Service Implemented in Kraków in the 19th century

Streszczenie: W Krakowie w XIX w. działalność filantropijna przybierała różne formy oraz dotyczyła wybranych obszarów społeczno-gospodarczych. Jej przejawem było powoływanie fundacji prowadzących działalność wychowawczo-edukacyjną. Najczęściej fundacje te skupiały się na realizacji wybranych usług społecznych oraz oferowaniu wsparcia ubogiej młodzieży. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie działalności Schroniska fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców jako przykładu usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w. Artykuł ma charakter przeglądowy. W ramach przyjętej konwencji badawczej zwrócono uwagę na istotę działalności filantropijnej oraz jej rolę w analizowanym okresie historycznym. Zwrócono także uwagę na usługi społeczne oraz rolę podmiotów ekonomii społecznej w ich dostarczaniu. W dalszej części prezentowanych rozważań zarysowano sylwetkę fundatora omawianej fundacji. Główny trzon opracowania stanowi przybliżenie problematyki poświęconej zapisom fundacyjnym Aleksandra Lubomirskiego na rzecz schroniska dla chłopców. Na kanwie przeprowadzonych rozważań sformułowano odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Abstract: In Kraków in the 19th century, philanthropic activity took various forms and concerned selected socio-economic areas. A manifestation of this was the establishment of foundations dedicated to educational activities which often focused on implementing selected social services and supporting the poor. The purpose of this article is to present an overview of the activities of the Shelter Aleksander Lubomirski Foundation for Boys as an example of a social service provided in Kraków in the 19th century. Within the adopted research framework, attention has been paid to the essence of philanthropic activity and its role in the historical period analysed. Attention is also given to social services and the role of social economy entities in providing them. Following this, the founder's profile is outlined. The main body of the work is a presentation of the issues surrounding the Aleksander Lubomirski Foundation's bequests to establish a boys' hostel. Based on this discussion, the author has responded to the research questions.

Słowa kluczowe: Aleksander Lubomirski; ekonomia społeczna; filantropia; fundacja; schronisko dla chłopców; usługi społeczne

Keywords: Aleksander Lubomirski; foundation; hostel for boys; philanthropy; social economy; social services

Otrzymano: 12 marca 2024

Received: 12 March 2024

Zaakceptowano: 11 kwietnia 2024

Accepted: 11 April 2024

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Manczak, I. (2024). Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego dla chłopców jako przykład usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 20(1), 109–122. <https://doi.org/10.24917/20833296.201.7>

Wstęp

W drugiej połowie XIX w. na ziemiach polskich rozwinęła się działalność dobroczynna. Najczęściej przybierała ona formę fundacji funkcjonujących na zasadach instytucji opiekuńczych. Powoływane instytucje pełniły głównie funkcje ośrodków społecznych oraz wychowawczych. Działalność filantropijna stanowiła ważki element życia społeczno-gospodarczego oraz wynikała z potrzeb nurtujących ówczesne społeczeństwo. Kierując się uniwersalnym podejściem, należałoby uznać, że w przeszłości oraz współcześnie działalność dobroczynna oznacza przyjmowanie postawy przyjaznej ludziom oraz ukierunkowanej na ich wspólne dobro. W średniowieczu dowodem na jej istnienie był mecenat królewski, rycerski, mieszczański, czy też kościelny (Davies, 2014).

W Krakowie za jedną z najstarszych placówek opiekuńczych należy uznać nieistniejący już szpital św. Ducha przy ul. Szpitalnej. W 1244 r. biskup Jan Prandota przeniósł zgromadzenie zakonne św. Ducha z Prądnika do Krakowa. Szpital ten pełnił funkcję przytułku dla porzuconych dzieci oraz osób chorych fizycznie i psychicznie (Lipiński, 2010: 159–162). W literaturze przedmiotu zauważa się, że aż do XIX w. przedsięwzięcia filantropijne w zakresie opieki społecznej nie były podejmowane przez państwo. W związku z tym pomoc ubogim była świadczona za pośrednictwem inicjatyw prywatnych lub tych podejmowanych przez kongregacje religijne (Zbyrad, 2016: 396). W XIX w., w warunkach rodzącego się i rozwijającego się kapitalizmu, poprzez działalność dobroczynną łagodowano nierówności społeczne oraz likwidowano najbardziej drastyczne przejawy nędzy (Purchla, 1989: 25). Coraz częściej organizowano bezpłatną edukację, budowano infrastrukturę komunikacyjną, w tym linie kolei żelaznych. Ale ani państwo, ani organizujący się obywatele nie mogli wszystkim pomóc, stąd duża i rosnąca wcześniej liczba ludzi nieprzystosowanych, z marginesu, zagubionych, biednych czy przegranych (Chwalba, 2011: 26). Warto też zwrócić uwagę na fakt, że od 1863 r. w zaborze austriackim obowiązywała ustawa o gminach. Ten akt prawny nakładał obowiązek udzielenia wsparcia osobom potrzebującym. Do grona uprawnionych zaliczono m.in. ubogich, porzucone dzieci, osoby kalekie i nieuleczalnie chore (Zbyrad, 2016). Można także postawić tezę, że działalność dobroczynna była nieodłącznym elementem kształtującego się nowego porządku gospodarczego. Zatem była nie tylko potrzebna, ale również – konieczna. W XIX w. inicjowanie tego rodzaju działalności zastępowały zadania realizowane współcześnie przez państwo w ramach polityki społecznej.

Były one także przykładem świadczenia usług społecznych przez podmioty, które aktualnie reprezentują środowisko ekonomii społecznej.

Celem artykułu jest zarysowanie działalności Schroniska fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego przy ulicy Rakowieckiej jako przykładu usługi społecznej realizowanej w Krakowie w XIX w. Podjęto próbę skonfrontowania analizowanej problematyki z jej współczesnym postrzeganiem. Na potrzeby prowadzonych rozważań przyjęto następujące pytania badawcze:

- Jaka była rola działalności filantropijnej prowadzonej w XIX w. w Krakowie?
- Które podmioty ekonomii społecznej można wskazać jako związane z dostarczaniem usług społecznych?
- W jaki sposób zorganizowano proces wychowawczy w badanej placówce opiekuńczej?

Odpowiedzi na wyżej przyjęte pytania badawcze postanowiono sformułować na podstawie wyników krytycznej analizy wybranych pozycji z literatury przedmiotu.

Filantropia jako obiekt badań

Podjęte rozważania stanowią ważki wątek z punktu widzenia nauk społecznych (Barman, 2017). Niewątpliwie są także domeną takich dyscyplin naukowych, jak pedagogika, historia gospodarcza oraz ekonomia społeczna. Rozważania te dotyczą tych problemów społecznych, które nie tracą na swojej aktualności wraz z biegiem czasu oraz stanowią przyczynek do prowadzenia dyskusji naukowej i społecznej. Warto dodać, że we współczesnym krajobrazie społeczno-kulturowym „zorganizowane inicjatywy charytatywne zyskują coraz większy wpływ na polepszenie sytuacji osób najbardziej potrzebujących czy zmianę podejścia do innych istot żywych i użytkowania zasobów naturalnych i kulturowych świata” (Dziarnowska, 2020: 163). W celu zrealizowania przyjętych założeń badawczych postanowiono zdefiniować pojęcie działalności filantropijnej.

Do najstarszych pojęć znamionujących cechy istotne w pracy na rzecz osób potrzebujących należy zaliczyć filantropię i dobroczynność. Można je uznać za historyczne podwaliny współczesnego wolontariatu (Kabzińska, 2012: 8). Przywołane kategorie pojęciowe należałoby rezerwować dla aktywności bezinteresownej, podejmowanej z pobudek zarówno religijnych, jak i świeckich, nastawionej na dobro wspólne (Leś, 2001: 17). W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na różnice pomiędzy filantropią a dobroczynnością. Pierwsze wyróżnione pojęcie wywodzi się z kultury antycznej, w tym swoje inspiracje czerpie z idei humanistycznej. Z kolei dobroczynność kojarzona jest z religią i oznacza nakaz wiary w zakresie udzielania opieki najuboższym (judaizm, chrześcijaństwo i islam) (Leś, 2001: 17). Filantropia dotyczy przedsięwzięć o charakterze świeckim (Markiewiczowa, 2010: 273). Termin ten jest przykładem jednej z najstarszych form angażowania środków pochodzących z działalności gospodarczej w inicjatywy na rzecz „dobra społecznego” (Dąbrowski, 2013: 85). W znaczeniu ogólnym dobro definiowane jest jako wartość postrzegana pozytywnie, stanowiąca przedmiot i cel ludzkich dążeń i pragnień lub wszystko to, czemu wartość taka jest przypisywana (Bajak i in., 2022: 56). Jego egzemplifikacją jest opieka społeczna. Pozostając w zgodzie z zaprezentowanymi stanowiskami, można uznać, że w ujęciu współczesnym „niesienie pomocy drugiemu człowiekowi nie jest zastrzeżone dla jednej grupy, co więcej, powinno być realizowane przez wszystkie środowiska, jako wyraz solidarności społecznej i odpowiedzialności za drugiego człowieka” (Partyka, 2017: 107).

Mimo wyżej zgłoszonych różnic definicyjnych każda z omawianych kategorii pojęciowych dotyczy działalności szlachetnej, potrzebnej oraz niesłuchanie istotnej z punktu widzenia rozwiązywania problemów społecznych. W średniowiecznej Europie ubóstwo należało do tych zjawisk społecznych, które w pierwszej kolejności decydowały o rozwoju zinstytucjonalizowanych działań dobroczynnych (Leś, 1999). Ich niekwestionowanym inicjatorem był Kościół katolicki. Jednak pod wpływem prądów humanizmu oświeceniowego narodził się ruch filantropów, którzy zainicjowali oryginalną koncepcję instytucji edukacyjno-opiekuńczych. Dowodem ich działalności są założone przez nich szkoły, zakłady dla ubogich dzieci i młodzieży. W tego rodzaju placówkach obowiązywały takie zasady, jak posłuszeństwo, dyscyplina pracy oraz posłuch dla prawa (Górecki, 2013: 54–55). W XVIII i XIX w. rozwijały się, powstające z inspiracji laickich, organizacje filantropijne, co nie przeszkadzało w kontynuacji wielu tradycyjnych form działalności charytatywnej (Leś, 1999: 5). W tym czasie zrodziła się koncepcja polityki społecznej państwa. Najczęściej przejawiała się ona w powoływaniu instytucji publicznych sprawujących opiekę oraz nadzór nad podmiotami oraz organizacjami filantropijnymi. W ośrodkach miejskich inicjatorzy działalności dobroczynnej wywodzili się z nowej warstwy społecznej, tj. burżuazji. Do jej reprezentantów można zaliczyć urzędników, lekarzy, nauczycieli czy też przedsiębiorców (Partyka, 2017: 12).

Uzupełnieniem przedstawionego, krótkiego rysu historycznego może być współczesne spojrzenie na działalność filantropijną. Działalność ta traktowana jest jako wielowiekowa metoda przekazywania wartości pokoleniom w celu tworzenia trwałego dziedzictwa, które często ma charakter ponadczasowy (Boyles, 2022). Współcześnie w przedsięwzięcia z obszaru filantropii angażują się różne grupy interesariuszy. Można do nich zaliczyć osoby indywidualne, fundacje oraz przedsiębiorstwa (Barman, 2017: 274). Co istotne, filantropię coraz częściej rozumie się w kategoriach przemysłanego działania, które ma rozwiązać konkretny problem społeczny. Generalna tendencja pokazuje, że inicjatywy filantropijne realizowane są także w ramach fundacji. Z badań przeprowadzonych przez Edukacyjną Fundację im. Romana Czerneckiego wynika, że pojęcie to obejmuje zarówno formy zinstytucjonalizowane: fundacje non-profit, fundusze filantropijne (donor-advised funds), fundacje korporacyjne, fundusze lokalne, jak i indywidualne akty dobroczynne (*Filantropia w Polsce...*, 2022).

W świetle zgłoszonych uwag można stwierdzić, że filantropia stanowi przykład kategorii badawczej powiązanej ze wspieraniem inicjatyw, które skupiają się na rozwiązywaniu problemów społecznych.

Rola działalności filantropijnej w Krakowie

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w Polsce w okresie zaborów inicjatywy o charakterze społecznym nakierowane na niesienie pomocy ubogim i dotkniętym przez los dzieciom odgrywały pozytywną rolę w zachowaniu tożsamości narodowej (Markiewiczowa, 2010: 283). Jednak działalność filantropijna w dużej mierze dotyczyła Galicji (Barnaś-Baran, 2017). Pośród licznych rodzajów recepcji tej habsburskiej prowincji szczególne miejsce zajmuje w historycznych wspomnieniach jej topos przytułku dla ubogich¹ (Kaps, 2014: 171). Problematyka poświęcona ubogim i organizacji opieki nad nimi rozpatrywana jest jako jeden z kluczowych tematów nad przemianami społeczno-gospodarczymi w Galicji (Broński, 2008: 9). W Galicji działalność dobroczynna rozwinęła się głównie w Krakowie

¹ Stało się tak za sprawą publikacji Szczepanowskiego (1881).

i we Lwowie. Analiza porównawcza rozwoju obu galicyjskich metropolii na przełomie XIX i XX w. ujawnia głównie ich komplementarność (Purchla, 2003: 81–90). Wskutek tego w wyróżnionych miastach można wskazać analogiczne inicjatywy społeczne podejmowane w analizowanym okresie historycznym, w tym także w zakresie działalności dobroczynnej. Zdaniem J. Hrycak (2014: 115) Galicja jest przykładem regionu historycznego, którego znaczenie przewyższa jego rozmiary czy status. Niewątpliwie jej wyjątkowa pozycja sprzyjała także powstawaniu placówek opiekuńczych o charakterze charytatywnym. Według E. Brixa (2014: 99–105), Galicja stanowiła ważny i pozytywny element regionalnej tożsamości południowej części Polski, jak również zachodniej Ukrainy, wykorzystywany w celu wzmocnienia kulturalnych relacji między Polską, Ukrainą a Austrią.

Od czasów średniowiecza przez wieki porzucenie dziecka było skutkiem (Kolankiewicz, 2006):

- braku akceptacji dla dzieci urodzonych poza małżeństwem,
- niemożności wychowania dziecka z powodu biedy,
- niepełnosprawności rodziców lub niepełnosprawności dziecka,
- braku umiejętności lub chęci wychowania dziecka,
- izolacji społecznej, samotności,
- skrajnego zaniedbania dziecka.

Przesłankę rozwoju systemu opieki nad dziećmi w Krakowie i we Lwowie upatruje się w dobie autonomii galicyjskiej. Jednak w Galicji system ten miał charakter rozproszony i nieskoordynowany. Podejmowane działania głównie dotyczyły sierot (Łapot, 2021: 72). W 1816 r. rozpoczęło działalność Krakowskie Towarzystwo Dobroczynności, które zajęło się głównie ludźmi starymi, kalekami oraz chorymi. Należy dodać, że pod opieką towarzystwa znalazły się także sieroty w wieku od kilku do kilkunastu lat (Barnaś-Baran, 2017: 19). W Krakowie miano jednej z pierwszych instytucji założonych wyłącznie dla sierot i opuszczonych chłopców można przypisać inicjatywę powołanej przez Piotra Michałowskiego w 1848 r., która była nazywana Zakładem św. Józefa dla Osieroconych Chłopców. Fundator, pełniący funkcję prezesa Rady Administracyjnej Krakowa, przeznaczył swoją pensję na utrzymanie sierot. Zgodnie z wolą darczyńcy, powstał dom dla chłopców-sierot, w którym organizowano dla nich naukę rzemiosła. Zakład ulokowano w gmachu z wielkim ogrodem, przy ul. Karmelickiej (Bima, 1996). Ksiądz Kazimierz Siemaszko, przy wsparciu misjonarzy, założył przy ul. Krzywej w 1876 r. świetlicę, która oferowała opiekę, posiłek oraz możliwość uczenia się czytania i pisania². W latach 1874–1876 z funduszy prywatnych wybudowano szpital dziecięcy im. św. Łazarza (Witek, 1992).

Wśród krakowskich zapisów fundacyjnych wyróżniają się te poczynione przez Ludwika i Annę Helclów oraz księcia Aleksandra Lubomirskiego. Pierwsza z wyróżnionych fundacji przyczyniła się do powstania jednego z najnowocześniejszych zakładów przeznaczonych dla ubogich w ówczesnej Europie (Basista, 2013; Witek, 1992: 352). Wskazane przedsięwzięcia można określić jako inwestycje cywilizacyjne, gdyż sprzyjały one podnoszeniu poziomu życia mieszkańców stolicy Małopolski (Dybiec, 2011: 40). We wrześniu 1880 r. krakowski „Czas” doniósł, że książę na stałe mieszkający w Paryżu zrobił dwumilionowy zapis na instytucje dobroczynne. Był to zapis na rzecz założenia schroniska dla zaniedbanych chłopców i należy go uznać za jedną z ważniejszych indywidualnych fundacji, jakie miały miejsce w mieście pod koniec XIX wieku (Ślęczka, 2011: 265). Była to wyjątkowo ważna

² Ostatecznie instytucję przeniesiono na ul. Długą oraz nadano jej nazwę Dom schronienia i dobrowolnej pracy dla biednych i opuszczonych chłopców (Ślęczka, 2011).

inicjatywa nie tylko w Krakowie, ale również w Polsce³.

Podsumowując dotychczas przeprowadzone rozważania, można stwierdzić, że działalność filantropijna w XIX w. w Krakowie przybierała różnorakie formy. Skupiała się ona także na kwestiach związanych z edukacją oraz kształtowaniem instytucji wykonujących zadania w tym obszarze. Warto podkreślić, że w wyniku fundacji powstały nie tylko instytucje opiekuńcze, ale także obiekty, które na trwałe wpisały się w tkankę miejską. Budynki wybudowane w ramach zapisów fundacyjnych służą stolicy Małopolski oraz stanowią ważny element tożsamości lokalnej. Jako przykład można wskazać inicjatywę Aleksandra Lubomirskiego.

Usługi społeczne i rola podmiotów ekonomii społecznej w ich dostarczaniu

Problematyka artykułu wpisuje się w zakres ekonomii społecznej, a także wskazuje na przykład inicjatywy związanej z oferowaniem usług społecznych w XIX w. w Krakowie. Ekonomia społeczna traktowana jest jako atrakcyjna alternatywa dla transferów socjalnych oraz obszar komplementarny wobec istniejących reguł rynkowych (Krzyminiewska, 2015: 190). W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że wyróżniona kategoria badawcza obejmuje „każdą działalność ekonomiczną, w której zakłada się osiągnięcie zysku w sensie społecznym, a nie czysto ekonomicznym” (Sanetra-Półgrabi, 2013: 124). W rozważaniach z obszaru ekonomii społecznej poświęca się uwagę kwestiom związanym ze wsparciem udzielanym osobom, które znalazły się w niekorzystnej sytuacji, czy też nie są w stanie samodzielnie znaleźć pracy i zdobyć środków na utrzymanie siebie i swoje rodziny (Chrzanowski, Zawada, 2020: 281). Do grona podmiotów ekonomii społecznej zaliczane są m.in. organizacje pozarządowe (Abucewicz, 2022; Moroń, 2018; Sanetra-Półgrabi, 2013). W ramach prowadzonej działalności organizacje te skupiają się głównie na dostarczaniu usług społecznych czy podejmują próby rozwiązywania problemów społecznych.

Problematyka usług społecznych ma znamiona ważkiej kategorii badawczej w rozważaniach z obszaru dyscyplin społecznych (Grewiński, 2022). Najczęściej obrazują one procesy, które świadczone są przez daną jednostkę na rzecz innego podmiotu w wyniku wystąpienia określonego ryzyka socjalnego. Do grupy wspomnianego ryzyka kwalifikują się takie przykłady, jak choroba, niepełnosprawność, starość, bezrobocie czy też wykluczenie społeczne. Można uznać, że usługi społeczne mają na celu zaoferowanie wsparcia społecznego (środowiskowego, personalnego) w następujących obszarach życia społecznego: bezpieczeństwo ekonomiczne, zdrowie, opieka, bezpieczeństwo w środowisku zamieszkania, czas wolny, edukacja oraz mieszkalnictwo (Ura, 2021: 757).

Od 2020 r. obowiązuje ustawa o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych. Zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym ustawowe zdefiniowanie usług społecznych należy rozpatrywać jako jeden z warunków wprowadzenia do krajowego systemu prawnego jednostek organizacyjnych, świadczących usługi społeczne na rzecz społeczności lokalnej, tj. centrum usług społecznych. Z przyjętych rozwiązań ustawowych wynika, że samorząd gminny może utworzyć jednostkę organizacyjną dedykowaną zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej w zakresie określonych usług społecznych, a jednocześnie koordynowaniu świadczenia tych usług na terenie gminy (Wiśniewski, 2022: 69). Warto nadmienić,

³ W 1888 r. książę Aleksander Lubomirski dokonał drugiego zapisu na rzecz zaniedbanych dziewcząt. W ramach jego kolejnej fundacji powstało schronisko dla dziewcząt w krakowskich Łągiewnikach.

że decyzja o utworzeniu i prowadzeniu tego rodzaju jednostki stanowi przykład wyłącznej kompetencji gminy oraz ma charakter zadania własnego o charakterze fakultatywnym.

Aleksander Lubomirski – sylwetka filantropa

Aleksander Lubomirski wywodził się z rodu szlacheckiego o bogatej genealogii (Górzyński, 2009: 235–237). Ród ten od czasów średniowiecza był związany z Krakowem oraz Małopolską. Za twórcę jego potęgi uważa się Sebastian Lubomirskiego, który pełnił funkcję żupnika krakowskiego oraz kasztelana wojnickiego (Ślęczka, 2011: 266). Szlachcic ten, pomnożywszy swój majątek, zakupił zamek w Wiśniczu (Szlezzynger, 2013: 26) oraz nieruchomości przy Rynku Głównym w Krakowie, w tym kamienicę Pod Baranami⁴.

Aleksander Lubomirski był najmłodszym synem Franciszka Ksawerego oraz arystokratki rosyjskiej Marii Naruszkin. Książę kształcił się w Petersburgu oraz był kamerjunkerem dworu carskiego. Jednak w młodym wieku arystokrata porzucił dwór petersburski i przeniósł się na stałe do Paryża. W stolicy Francji nie utrzymywał kontaktów z polską emigracją polityczną. Aleksandra Lubomirskiego łączyły najprawdopodobniej związki z rodziną Branickich z Montresor, która prowadziła rozległe interesy finansowe (Purchla, 1993: 13). Na tej podstawie można domniemywać, że dzięki przebywaniu w przedsiębiorczym środowisku młody arystokrata mógł rozwijać swój talent do pomnażania funduszy na rynkach finansowych, co utarowało mu drogę w przyszłości. Aleksander Lubomirski dorobił się olbrzymiego majątku na akcjach Kanału Sueskiego, głównie dzięki spekulacjom giełdowym. Książę zmarł bezpotomnie w 1893 r. Został pochowany na cmentarzu Père-Lachaise. Swoje olbrzymie majątek zapisał rodzinie, m.in. znanemu mecenasowi muzyki i współtwórcy warszawskiej Filharmonii Narodowej, Władysławowi Lubomirskiemu (Purchla, 1993: 23).

Schronisko dla zaniedbanych chłopców

Od momentu ogłoszenia decyzji Aleksandra Lubomirskiego minęło jeszcze kilka lat, zanim rozpoczęto realizację zapisu fundacyjnego. W 1885 r. w ambasadzie austriacko-węgierskiej, w obecności namiestnika Galicji, Filipa Zaleskiego, dobroczyńca podpisał akt fundacyjny, mocą którego sumę 2 mln franków (równowartość ponad 982 tys. złr⁵) przekazano rządowi austriackiemu z przeznaczeniem na urządzenie i utrzymanie schroniska dla chłopców (Purchla, 1993: 11). Co ważne, fundator określił również cele działalności instytucji, jej szczegółową charakterystykę oraz miejsce usytuowania. Zgodnie z jego wolą podopiecznymi fundacji mogli być chłopcy, których uznano za porzuconych, oraz chłopcy złego prowadzenia się. Powołane schronisko było przeznaczone dla wyznawców religii katolickiej. Jego kluczowym celem było prowadzenie działalności o charakterze wychowawczym oraz przygotowanie wychowanków do rzemiosła. Warto podkreślić, że od pensjonariuszy nie pobierano żadnych opłat za pobyt.

Fundator nieprzypadkowo ulokował swoje dzieło w Krakowie. W drugiej połowie XIX w. stolica Małopolski urosła do rangi symbolu narodowego. W konsekwencji symbolika dawnej stolicy królów Polski pełniła funkcję pozaekonomicznych czynników napędzających jej rozwój społeczno-gospodarczy (Purchla, 1990: 58–62). Ponadto przyciągała

⁴ Ponadto z własnych środków ufundował i wyposażył kaplicę w kościele dominikanów.

⁵ Złoty reński był jednostką monetarną krajów niemieckich, w tym do 1892 r. Austro-Węgier.

uwagę potencjalnych filantropów oraz kapitał niezbędny do finansowania różnorodnych przedsięwzięć o charakterze społecznym. Książę Aleksander Lubomirski całe swoje życie spędził poza Polską, ale zdawał sobie sprawę z wyjątkowej pozycji Krakowa⁶. Można domniemywać, że z tego powodu wybrał to miasto na miejsce powstania instytucji wychowawczej. Realizacja zapisów fundacyjnych księcia Aleksandra Lubomirskiego wiązała się z wytypowaniem działki, na której powstanie schronisko, oraz ze zorganizowaniem konkursu na jego projekt architektoniczny⁷. Ostatecznie zdecydowano, że dzieło wielkiego filantropa winno powstać przy ul. Rakowickiej. Rozpisano też konkurs architektoniczny na projekt schroniska, który był pierwszym (od czasów dyskusji nad kształtem przebudowy Sukiennic w latach 60. XIX w.) wydarzeniem tego typu w Krakowie⁸ (Purchla, 1993: 19). Konkurs uznano za ważne wydarzenie artystyczne dla Krakowa, ale przede wszystkim – dla Galicji⁹. Zwycięskim projektem okazało się wspólne dzieło Tadeusza Stryjeńskiego i Władysława Ekielskiego (Lameński, 2007: 4).

Architekci przygotowali projekt obiektu zwieńczonego kopułą, mającego wyraźne cechy neorenesansowe. Na fasadzie umieszczono dwie rzeźby symbolizujące miłosierdzie i pracę wychowawczą (dzieła zaprojektowane przez Zygmunta Langmana i Alfreda Dauna) (Rożek, 2000: 483). Omawiana budowla uznawana jest za jeden z najlepszych projektów realizowanych w Krakowie pod koniec XIX w. (rycina 1). Prace budowlane zostały rozpoczęte w 1891 r., natomiast pierwszych wychowanków przyjęto trzy lata później. Władzę nad schroniskiem oraz fundacją sprawował namiestnik Galicji, jednak bezpośrednią funkcję administracyjno-wychowawczą nad zakładem sprawował dyrektor mianowany przez namiestnika. Nowo otwarte schronisko stanowiło przykład nowoczesnej instytucji opiekuńczej. Przejawiało się to zarówno w stosowanych tam metodach wychowawczych, jak również w wyposażeniu budynku. Z kolei skupienie uwagi na źródłach finansowania fundacji prowadzi do wniosków, że Aleksander Lubomirski zagwarantował je w postaci funduszu żelaznego ulokowanego w wysokoprocentowych papierach wartościowych. W konsekwencji odsetki z funduszu żelaznego wystarczały na pokrycie kosztów schroniska (Purchla, 1993: 31). Zarząd omawianej fundacji sprawował namiestnik Galicji i Wielkiego Księstwa Krakowskiego, który czuwał nad wykonaniem postanowień aktu fundacyjnego.

Do schroniska przyjmowano ośmioletnich chłopców, którzy mogli w nim przebywać do ukończenia osiemnastego roku życia. Do grona wychowanków mogli dołączyć wyznawcy religii katolickiej z terenów Galicji (Purchla, 1993: 11). W ramach fundacji funkcjonowała czteroklasowa szkoła ludowa, w której prowadzono nauczanie z zakresu muzyki, rolnictwa i ogrodnictwa. Do obowiązków wychowanków należało również uczestnictwo w zajęciach o charakterze praktyczno-technicznym. Zajęcia te określano jako slöjd, czyli roboty ręczne¹⁰. Zakładały one powiązanie w procesie elementarnego nauczania, pracy rąk za pomocą prostych narzędzi z pracą umysłową na lekcjach fizyki, geometrii i z wychowaniem estetycznym odbywającym się na godzinach rysunku (Łuka, 2010: 151). Jest

⁶ W literaturze przedmiotu za jeszcze jedną przyczynę fundacji wskazuje się potrzebę zadośćuczynienia syna za błędy ojca. Franciszek Ksawery Lubomirski, służąc w wojsku carskim, zasłynął z działań mających na celu szerzenie prawosławia na Ukrainie oraz tępienie miejscowych katolików i unitów.

⁷ Zadanie to zostało zlecone ówczesnemu prezydentowi Krakowa, Feliksowi Szlachtowskiemu.

⁸ Wśród prac konkursowych znalazły się projekty tak wybitnych architektów reprezentujących głównie lokalne środowisko, jak Tomasz Pryliński, Jan Zawiejski oraz Józef Pokutyński.

⁹ Odnotowano także wysoki poziom artystyczny nadesłanych prac.

¹⁰ Koncepcja zrodziła się w szkołach elementarnych oraz seminariach nauczycielskich w Finlandii.

Rycina 1. Budynek Schroniska fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego (stan obecny)

Źródło: Fot. Piotr Malec

to przykład wdrożenia innowacyjnego rozwiązania w zakresie nauczania oraz kształcenia wychowanków fundacji.

Program nauczania przewidywał także rozwój fizyczny chłopców. Prowadzeniu zajęć ruchowych sprzyjały tereny rekreacyjne wokół obiektu, sala gimnastyczna oraz kryta pływalnia¹¹. Po ukończeniu szkoły ludowej młodzież pozostawała w schronisku oraz mogła praktykować w warsztatach krakowskich rzemieślników. Najzdolniejsi wychowankowie kontynuowali naukę w szkołach wydziałowych – przemysłowej i handlowej – oraz w konserwatorium muzycznym (Purchla, 1993: 33). Z końcem XIX w. w schronisku przebywało 120 chłopców. Zakład wzbudzał ogromne zainteresowanie wśród potencjalnych wychowanków, wskutek czego jego dyrekcja otrzymywała bardzo dużo zgłoszeń, co przewyższało dostępne warunki zakwaterowania. Opieka nad najmłodszymi wychowankami została powierzona Zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, natomiast starszymi chłopcami opiekowali się wychowawcy oraz nauczyciele szkoły ludowej. W 1911 roku do prowadzenia schroniska zostało wyznaczone Zgromadzenie św. Jana Bosko¹².

¹¹ Nad rozwojem fizycznym wychowanków zakładu czuwał pionier nowoczesnego wychowania fizycznego – Henryk Jordan.

¹² Warto dodać, że twórca przywołanego zgromadzenia był także autorem nowej metody wychowawczej, tzw. systemu prewencyjnego. Zgodnie z przyjętym założeniem wychowanie determinuje przemiany społeczne. Zatem starano się wpływać na zaniedbane młode pokolenie przez eksponowanie miłości, rozumu i religii (Markiewiczowa, 2010: 280).

Działalność fundacji Aleksandra Lubomirskiego przerwała I wojna światowa, gdyż z wybuchem tego konfliktu zbrojnego zostało ono przekształcone na szpital dla zakaźnie chorych. Ponadto w wyniku powojennej inflacji zdevaluował się kapitał zakładowy. W konsekwencji po zakończeniu wojny nie było możliwe prowadzenie schroniska zgodnie z wolą jego fundatora. Jego działalność została wznowiona dopiero w 1925 r. Wraz z wybuchem II wojny światowej ponownie przerwano funkcjonowanie zakładu wychowawczego. W okresie powojennym podjęto próbę reaktywacji fundacji. Ostateczne rozwiązanie działalności schroniska miało miejsce w 1952 r. – dekretem rządu PRL przypieczętowano zamknięcie fundacji wielkiego filantropa (Filar, 2023). W tym samym roku budynki przy ul. Rakowickiej zostały przekazane Wyższej Szkole Ekonomicznej, obecnie Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie.

Dyskusja uzyskanych wyników

W prezentowanym artykule postanowiono pochylić się nad problematyką, która jest istotna z punktu widzenia nie tylko przedsięwzięć filantropijnych zrealizowanych XIX w. w Krakowie, ale także organizacji pierwszych placówek zakładających wyrównywanie szans. Zatem można uznać, że podjęte rozważania wpisują się w zakres ekonomii społecznej oraz świadczenia usług społecznych w ramach powołanej fundacji. Ponadto dzieło Aleksandra Lubomirskiego egzemplifikuje działania na rzecz organizacji instytucji wychowawczej w okresie historycznym naznaczonym wieloma wyzwaniami społecznymi oraz powiązanych z tworzeniem podstaw kształcenia młodzieży pozbawionej możliwości w tym zakresie. Na kanwie przeprowadzonych rozważań stwierdzono, że w drugiej połowie XIX w. działalność filantropijna w Krakowie stanowiła przykład ważnych inicjatyw podejmowanych przez osoby świeckie. Wśród zrealizowanych fundacji wyróżnia się przedsięwzięcie Aleksandra Lubomirskiego. Jego zapis fundacyjny umożliwił powołanie schroniska dla zaniedbanych chłopców. Powstanie placówki spotkało się z pozytywnym odbiorem społecznym, w tym w środowisku potencjalnych wychowanków.

Fundacja zakładała wybudowanie atrakcyjnego obiektu architektonicznego. Współcześnie jest on przykładem inicjatywy z zakresu rozwoju urbanistycznego Krakowa, która przyczyniła się do rekompensaty jego ówczesnej ekonomicznej słabości (Purchla, 1989: 266). Działalność schroniska była także zorganizowana w nowoczesny sposób. Jego wychowankowie mogli uczyć się nie tylko podczas zajęć szkolnych, ale także w trakcie aktywności praktyczno-technicznych. Zgodnie z założeniami koncepcji słojd proces wychowawczy zakłada wykorzystanie pracy rąk w celu rozwijania umiejętności zarówno fizycznych, jak i umysłowych, które będą przydatne w przyszłym życiu (Mika, 2022: 210). Korzystanie z tego rodzaju metody w placówce wychowawczej jest przykładem innowacyjnego rozwiązania. Warto zwrócić uwagę na fakt, że infrastruktura obiektu schroniska umożliwiała uprawianie aktywności fizycznej. Funkcje wychowawcze zostały powierzone zgromadzeniom zakonnym. Przyjęcie tego rodzaju formuły organizacyjnej wpisuje się zakres praktyk wychowawczych obowiązujących XIX w. Pozycja Kościoła katolickiego została osłabiona w czasach zaborów, jednak zajmował on istotne miejsce w kształtowaniu postaw moralnych, społecznych czy patriotycznych (Partyka, 2017: 110). Sprawowanie opieki nad podopiecznymi fundacji wpisywało się w obszar kompetencji zgromadzeń zakonnych prowadzących działalność na rzecz pracy wychowawczej. Dzieło Aleksandra Lubomirskiego funkcjonowało stosunkowo krótko w porównaniu z założeniami zapisu fundacyjnego. Rozwiązanie fundacji zakończyło jej zamknięcie w latach

50. XX w. Jednak w murach schroniska nadal prowadzony jest proces kształcenia. Jego uczestnikami są przyszli ekonomiści.

Omówiona problematyka wskazuje na sposoby rozwiązywania kwestii społecznych w wyniku utworzenia placówki opiekuńczo-wychowawczej na mocy fundacji. Na kanwie przeprowadzonych rozważań można stwierdzić, że jej uruchomienie stanowiło przykład realizacji innowacji społecznych w obszarze edukacji oraz opieki nad młodzieżą. Co więcej, można to uzasadnić tym, że celem fundacji Aleksandra Lubomirskiego było kreowanie określonej wartości społecznej oraz idei dla dobra publicznego.

Zakończenie

Konkludując, należy uznać, że działalność filantropijna Aleksandra Lubomirskiego stanowi przykład unikatowej inicjatywy podjętej pod koniec XIX w. Spełnia ona też wszelkie warunki, dzięki którym można ją określić jako dzieło ważne z punktu widzenia rozwiązywania problemów społecznych istniejących nie tylko w ówczesnym Krakowie, ale także w całej Galicji. Warto podkreślić, że realizacja analizowanej fundacji była uwarunkowana możliwościami finansowymi dobroczyńcy. Rozwój jego kariery zawodowej umożliwił nie tylko zgromadzenie ogromnego majątku, ale również podzielenie się tym, co zdobył w trakcie działalności na rynkach spekulacyjnych.

W okresie swojego funkcjonowania schronisko nie było w stanie sprostać potrzebom zgłaszanych przez społeczeństwo. Stanowiło także przykład placówki wychowawczej, w której młodzież otrzymywała nie tylko wykształcenie, ale również częściową gwarancję rozpoczęcia kariery zawodowej. Program nauczania oparto na nowoczesnych założeniach, które miały wymiar praktyczny. W ten sposób Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego realizowało nie tylko funkcje wychowawcze, ale też te związane z rozwojem kapitału ludzkiego. Inicjatywa oferowała usługi społeczne, które stanowiły rodzaj wsparcia w obszarze edukacji oraz opieki nad młodzieżą. Wspaniałe dzieło dobroczyńcy było pomyślane jako fundacja wieczysta, jednak w rzeczywistości istniało tylko przez dwie dekady. Mimo krótkiego okresu funkcjonowania jego współczesne reperkusje można odnaleźć w innych przedsięwzięciach na rzecz wsparcia edukacji młodzieży. W 2009 r. Senat Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie podjął uchwałę o utworzeniu Stypendium im. księcia Aleksandra Lubomirskiego (*Uchwała Senatu...*). Jest ono przeznaczone dla osób niezamożnych, w tym w zwłaszcza dla sierot oraz osób pochodzenia polskiego mieszkających na dawnych Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej¹³. Przywołana inicjatywa stypendialna przyczynia się do krzewienia pamięci o działalności filantropijnej Aleksandra Lubomirskiego. Ponadto jest dowodem na to, że władze Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie podjęły działania, które w doskonały sposób korespondują z dziedzictwem jego fundacji.

Na kanwie przeprowadzonych rozważań można sformułować następujące odpowiedzi na przyjęte pytania badawcze:

- działalność filantropijna w XIX w. w Krakowie dotyczyła edukacji i opieki nad młodzieżą oraz powołania instytucji pełniących funkcje w wyróżnionych obszarach,
- do grona podmiotów ekonomii społecznej zaliczane są m.in. fundacje, które podejmują działania związane ze świadczeniem usług społecznych,
- proces wychowawczy w analizowanej placówce opiekuńczej zorganizowano w sposób

¹³ O stypendium mogą ubiegać się studenci studiów stacjonarnych, którzy już studiują lub dopiero rozpoczynają kształcenie na studiach pierwszego lub drugiego stopnia.

nowoczesny i umożliwiający rozwój kompetencji społecznych jej wychowanków.

Literatura

References

- Abucewicz, M. (2022). The role of social economy entities in the Polish economy in the employment area and the labor market. Contribution. *Polityka Społeczna*, 580(07), 16–25.
- Bajak, M., Karwińska, A., Manczak, I., Sanak-Kosmowska, K. (2022). *Mogę, chcę, potrafię: materiały dydaktyczne*. Kraków: Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej.
- Barman, E. (2017). The Social Bases of Philanthropy. *Annual Review of Sociology*, 43, 271–290.
- Barnaś-Baran, E. (2017). Inicjatywa założenia ochron dla dzieci w Krakowie w pierwszej połowie XIX wieku. *Biuletyn Historii Wychowania*, 37, 7–21.
- Basista, S. (red.) (2013). *Dziedzictwo rodziny Helclów w Krakowie*. Kraków: Universitas.
- Bima, F. (1996). Książdz Siemaszko i jego dzieło (1875–1094). *Nasza Przeszłość*, 86, 507–539.
- Boyles T.R. (2022; 2024, 1 marca). The power of philanthropy: we become better humans. Pozyskano z: <https://blog.philanthropy.iupui.edu/2022/02/10/the-power-of-philanthropy-we-become-better-humans/comment-page-1/>
- Brix, E. (2014). Galicja jako „austriacki” mit. W: J. Purchla, W. Kos, Ż. Komar, M. Rydiger, W.M. Schwarz (red.), *Mit Galicji*. Kraków: MCK, 99–105.
- Broński, K. (2008). Kwestia opieki publicznej nad ubogimi w Galicji w dobie autonomicznej (wybrane problemy). *Zeszyty Naukowe Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*, 779, 9–27.
- Chrzanowski, M., Zawada, P. (2020). Social economy and social innovations – an impulse for further, wider discussion. *Journal of Modern Science*, 2(45), 279–285.
- Chwalba, A. (2011). Czy Galicji sukces był pisany? W: K. Fiołek, M. Stal (red.), *Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914)*. Kraków: Universitas.
- Davies, A.J. (2014). The Social and Religious Meanings of Charity in Medieval Europe. *History Compass*, 12(2), 935–950.
- Dąbrowski, T. (2013). Cause-related marketing i strategiczna filantropia jako instrumenty marketingu społecznego. *Handel Wewnętrzny*, 3(647), 80–91.
- Dybiec, J. (2011). *Galicja na drodze do wielkiej przemiany*. W: K. Fiołek, M. Stal (red.), *Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914)*. Kraków: Universitas, 31–42.
- Dziarnowska, W. (2020). O rudymencie i pożytkach z filantropii w perspektywie badań kognitywicznych. *Praca Socjalna*, 2(35), 143–166.
- Filantropia w Polsce. Jak angażują się przedsiębiorcy i ich rodziny*. (2022; 2024, 1 marca). Pozyskano z: <https://efc.edu.pl/aktualnosc/raport-filantropia-w-polsce>
- Filar, T. (2023). *Z dziejów Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Grewiński, M. (2022). O definiowaniu usług społecznych w politykach publicznych. W: A. Sowa-Kofta, P. Poławski (red.), *Zatrudnienie socjalne a rozwój usług społecznych w Polsce*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 63–82.
- Górecki, M. (2013). *Idea, instytucjonalizacja i funkcje wolontariatu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Górzyński, S. (2009). *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Hrycak, J. (2014). Galicja jako „ukraiński” mit. W: J. Purchla, W. Kos, Ż. Komar, M. Rydiger, W.M. Schwarz (red.), *Mit Galicji*. Kraków: MCK, 115–119.
- Kabzińska, Ł. (2012). Z tradycji polskiego wolontariatu – idee i praktyka. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy. Nauki Społeczne*, 1, 7–31.

- Kaps, K. (2014). Przytułek dla ubogich w spirali czasu. Perspektywy rozwoju Galicji między imperialnymi interesami a narodowymi aspiracjami. W: J. Purchla, W. Kos, Ż. Komar, M. Rydiger, W.M. Schwarz (red.), *Mit Galicji*. Kraków: MCK, 265–291.
- Kolankiewicz, A. (2006; 2024, 1 marca). Zapiski o instytucjonalnej opiece nad dziećmi. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 5(4). Pozyskano z: <https://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/261>
- Krzyminiewska, G. (2015). Podmioty ekonomii społecznej w procesie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu na obszarach wiejskich. *Studia i Prace WNEiZ US*, 40(1), 185–194.
- Lameński, L. (2007). Tadeusz Stryjeński i konkurs na projekt schroniska dla osieroconych i zaniedbanych chłopców z fundacji im. ks. Aleksandra Lubomirskiego w Krakowie w 1887 r. Przyczynek do działalności konkursowej architekta. *Roczniki Humanistyczne*, LV(4), 7–32.
- Leś, E. (1999). *Działalność dobroczynna w Europie i Ameryce. Tradycje i współczesność*, część I–III, Warszawa: Fundusz Współpracy, Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO.
- Leś, E. (2001). *Zarys historii dobroczynności i filantropii w Polsce*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Lipiński, S. (2010). *Zakłady dobroczynne i domy poprawy w dawnej Polsce*. Łódź: Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej.
- Łapot, M. (2021). Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nieznaną kartą z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, LVIII, 71–97.
- Markiewiczowa, H. (2010). Rozwój społecznej działalności opiekuńczej na ziemiach polskich. *Seminare*, 28, 273–284.
- Mika, P. (2022). Wykorzystanie prac ręcznych w rozwoju umiejętności życiowych. *Szkoła – Zawód – Praca*, 4, 207–216.
- Moroń, D. (2018). Udział podmiotów ekonomii społecznej w zamówieniach publicznych. *Ekonomia Społeczna*, 1, 7–19.
- Łuka, M. (2010). *Wychowawcze znaczenie pracy jako istota pedagogiki pracy*. *Pedagogika Katolicka*, 2, 148–157.
- Partyka, W. (2017). Idea opieki a wychowanie na ziemiach polskich od końca XIX wieku. *Ruch Pedagogiczny*, 4, 107–115.
- Purchla, J. (1983). Schronisko fundacji księcia Aleksandra Lubomirskiego przy ulicy Rakowickiej w Krakowie (Obecna siedziba Akademii Ekonomicznej). *Folia Historiae Atrium*, XIX, 135–152.
- Purchla, J. (1989). Rola fundacji w rozwoju Krakowa na przełomie XIX i XX wieku. W: J.M. Małecki (red.), *Z przeszłości Krakowa*. Warszawa – Kraków: PWN, 265–291.
- Purchla, J. (1990). Pozaekonomiczne czynniki rozwoju Krakowa w okresie autonomii galicyjskiej. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Seria Specjalna, Monografie*, 96.
- Purchla, J. (1993). *Fundacja księcia Aleksandra Lubomirskiego. W 100-lecie gmachu Akademii Ekonomicznej*. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”.
- Purchla, J. (2003). Kraków i Lwów: zmienność relacji w XIX i XX wieku. W: J. Purchla (red.), *Kraków i Lwów w cywilizacji europejskiej*. Kraków: MCK.
- Rożek, M. (2000). *Przewodnik po zabytkach i kulturze Krakowa*. Kraków – Warszawa: PWN.
- Szczepanowski, S. (1888). *Nędza Galicyi w cyfrach i program energicznego rozwoju gospodarstwa krajowego*. Lwów.
- Sanetra-Półgrabi, S. (2013). Instytucje ekonomii społecznej w warunkach kryzysu gospodarczego (na przykładzie podmiotów w województwie śląskim). *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 9, 123–135.
- Szlezzynger, P.S. (2013). *Nowy Wiśnicz. Historia, architektura, konserwacja*. Kraków: Wydawnictwo Akademia Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie.
- Ślęczka, R. (2011). Zapisy i fundacje rodzin krakowskich na rzecz opieki nad dziećmi i dorosłymi w drugiej połowie XIX wieku. *Wychowanie w Rodzinie*, 2, 261–271.

Uchwała Senatu Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie nr 37/2009 z dnia 14 grudnia 2009 roku w sprawie utworzenia w ramach uczelnianego funduszu stypendialnego Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie funduszu Stypendium im. Księcia Aleksandra Lubomirskiego.

Ura, E. (2021). Realizowanie usług społecznych przez gminę. *Studia Iuridica*, 85, 174–192.

Wiśniewski, P. (2022). Centra usług społecznych – nowy aktor na rynku usług społecznych. W: A. Sowa-Kofta, P. Poławski (red.), *Zatrudnienie socjalne a rozwój usług społecznych w Polsce*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.

Witek, D. (1992). W stulecie zakładów Helclów w Krakowie. *Annelecta Cracoviensia*, XXIV, 349–353.

Zbyrad, T. (2016). W trosce o dziecko: kształtowanie się form opieki od średniowiecznych szpitali do domów pomocy społecznej. *Polska Myśl Pedagogiczna*, 2(2), 391–409.

Iryna Manczak, dr, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Handlu i Instytucji Rynkowych. Jej zainteresowania badawcze dotyczą zarządzania turystyką w mieście, kreowania turystycznych sieci międzyorganizacyjnych, instytucji rynkowych oraz socjalizacji ekonomicznej. Publikacje naukowe autorki prezentują wyniki prowadzonych badań obszaru turystyki oraz nauczania problematyki ekonomicznej dzieci i młodzieży. Autorka pełniła funkcję wykonawcy w projektach naukowych o charakterze turystycznym (Erasmus+) oraz związanych z socjalizacją ekonomiczną (NCBiR). Jest również przewodnikiem miejskim po Krakowie.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9661-9945>

Iryna Manczak, PhD, University of Economics in Krakow, Department of Trade and Market Institutions. Her research interests concern tourism management in the city, creating inter-organizational tourism networks, market institutions and economic socialization. Her scientific publications present the results of her research in tourism and the teaching of economic issues to children and youth. The author has acted as a contractor in scientific projects of a tourist nature (Erasmus+) and those related to economic socialization (NCBiR). She is also a city guide in Krakow.

Adres/Address:

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Instytut Zarządzania
ul. Rakowicka 27
31–510 Kraków, Poland
e-mail: manczaki@uek.krakow.pl